

Med Joker i leken. Om samspelet mellan människa med demens och vårdhund

Catharina Nord

Docent, ISV, NISAL, Nationella Institutet för forskning om äldre och åldrande, Linköpings universitet
601 74 Norrköping, E-post:catharina.nord@liu.se

Den här essän diskuterar hur verksamhet med vårdhund kan relateras till kommunikativa förmågor hos en människa med demens. Den ger exempel på hur verksamheten kan gå till och vilka förmågor som engageras hos en demenssjuk. Diskussionen underbyggs med posthumanistisk teori. Texten bygger på en utvärdering av verksamhet med vårdhund i Uppsala kommun.

This essay discusses how Animal Assisted Therapy with therapy dogs can be matched to the communicative skills of an individual with dementia. It describes how interactions between people and dogs take place and relates this to the capacities of an individual suffering from dementia. The discussion is underpinned with posthumanist theory.

”Titta vem som är här”. Den äldre kvinnan som kurer i sin säng vänder lite på huvudet och öppnar två svarta springor till ögon. Plötsligt brister hon ut i ett oväntat och lyckligt skratt. Valpen är liten och oemotståndlig. Hon vrider sig långsamt under täcket mot hundföraren och hennes lilla lurviga partner. Ett nytt skratt och ögonen blir större.” Vill du gå upp?” frågar hundföraren. Det är svårt att avgöra vad kvinnan som lider av mycket grav demens överväger. Hon brukar normalt försvara sig med slag och skrik när någon av personalen föreslår att hon ska stiga upp. Det var längesen hon sa något begripligt. Men den här valpen pockar på, den tänder en vilja i henne. Hon reser sig sakta upp till sittande. ”Vill du klappa honom?” Ja, det

vill hon. Hon skrattar igen och visar att hon är med, att hennes ointaglighet är raserad.

En liten valp når fram till en kvinna med grav demens och hjälper henne att göra meningsfullt sådant som erfaren personal på demensboendet där hon vistas har misslyckats med. Hur är det möjligt? Är det bara det söta och mjuka hos en hund som är den starka motivatorn eller finns det något i de kommunikativa förmågorna hos en människa med demens som samspejar med hundens sätt att kommunicera?

Donna Haraway skriver i *When species meet*¹ att människor är involverade i en mängd ojämlika relationer med andra ickemänskliga djur som präglas av makt över dessa. Haraway menar

¹Haraway 2009.

att relationer av detta slag inte bara är etiskt oförsvarbara men innebär också att vi går miste om en värld av rikedom för att vi betraktar den på fel sätt. Hon förespråkar att vi måste erkänna det ömsesidiga beroendet som är inbäddat i många av relationerna mellan mänskliga och ickemänskliga varelser, nyttan vi har av dessa och behandla våra kamrater djuren med respekt. I spelet mellan människa och demens, vårdhund och vårdhundsförare finns kvaliteter som Haraway efterlyser. Dessa blir synliga om man begrundar de starka paralleller som finns mellan människa och demens och djur som begrepp. Västerländsk filosofi har placerat de ickemänskliga djuren i en kategori skiljd från människor. Avsaknad av ett talat språk har varit ett av de tyngsta argumenten för detta². Språket är centralt i hur en människa med demens värderas. Individerna får allt gravare kommunikationsvårigheter efterhand som sjukdomen fortskrider. I de sista faserna i sjukdomen är kanske språket helt borta. Många i den demenssjukes omgivning talar om dennes förlorade personlighet som försvann med språket. En anhörig kan uttrycka detta som att ”Min make är inte samma människa” eller ”Jag känner inte igen min mor längre; hon är borta”. Genom förlusten av språket definieras en person som en annan, en okänd. Även en ny bekantskap kan bedöma en person som fått sin personlighet förvrängd av demens som en inte fullt fungerande individ på grundval av bl.a. kommunikationsvårigheter. En hund däremot bedömer inte en människa på det viset. Hunden samspelar med en människa

med demens så att hennes svårigheter inte avslöjas eller poängteras. Umgänget med hund är självklart, som ett script som aktiveras, den sjuka vet och kan genomföra vad som krävs när en hund vill ha uppmärksamhet. Om så bara dra en hand över en mjuk päls. Det talade språket blir ovidkommande när kroppsliga minnen aktiveras. En saknad av ett älskat husdjur återerövrats eller en längtan efter den där hunden som aldrig gick att skaffa under yrkeslivet kan få sitt förlösande möte.

Vid Årstagården, ett demenscenter i Uppsala, arbetar ett team av hundförare och arbetsterapeut med vårdhund sen några år tillbaka. De genomför olika övningar i grupp eller enskilt för människor med demens och vårdhund som väver ihop sociala, spatiala och kroppsliga färdigheter. Fem damer och herrar i en grupp kastar tygballar i tre färgglada, runda behållare. Alla ballar som faller utanför plockar Joker upp och lägger på rätt ställe. Joker är Bostonterrier och tränad vårdhund. Utan Joker hade det svårligen gått att få den här gruppen personer som alla är i 75–80-årsåldern att kasta små ballar i en behållare. Joker skapar ett meningsfullt sammanhang för en lek som hade varit för barnslig utan honom. För flera av personerna i gruppen hade koncentrationssvårigheter och försvagat intellekt gjort det svårt att förstå reglerna för denna lek. Med Joker i leken blir det självklart. Han skapar också en social arena där prestigelösa samtal blir möjliga. Joker gör sitt arbete med stort intresse men plötsligt ändrar han sitt eget uppdrag och börjar

²Wolfe 2003.

bära tillbaka bollen till personen som missade kastet istället för att stoppa den i den runda behållaren som var tänkt. Kanske blandar han ihop olika övningar han kan eller tycker han att det blev för tjugigt. Jokers plötsliga regelvägran väcker i alla fall stor munterhet i gruppen av äldre över den busiga hunden som hittar på spratt och hyss. De fem personerna skrattar tillsammans och kommenterar för varandra hur tokig och rolig Joker är. Och fin är han också. Det är stor enighet om det i gruppen. En demenssjuk person kan inte svara på när han eller hon träffade hunden senast, hur många gånger de träffats eller ge annan matematiskt baserad information som vi ständigt måste hantera i samhället runt oss. Joker och hans kollegor vårdhundarna väcker däremot känslor som vilja och ambition att delta och prestera även om det bara gäller att kasta små bollar i en burk. Det gör dessutom inget om jag gör fel för det rättar Joker till. En människa med demens måste dagligen leva sina tillkortakommanden som kanske ter sig allt mer obegripliga för henne eller honom. Mötet med vårdhunden som inte dömer eller vänder sig bort utan tvärtom visar glädje över att jag vill kasta en boll och blir ändå lyckligare om jag gör fel blir befriande och ger den bekräftelse som en människa med demens ständigt söker. Jag kan trots allt. Jag är någon. Hur ofta får en gammal människa göra någon annan glad? frågar arbetsterapeuten på Årstagården. Fumliga händer sträcker sig efter Joker för att klappa. Han viftar på sin lilla stump till svans. Någon kommenterar att den sitter på sniskan.

Det gör inget, han visar att han trivs, han är glad, han gillar sitt jobb som vårdhund.

För Haraway är vi skapelser som blir till i mötet med andra levande varelser. Dessa skeenden är samtidigt arenor för imaginära möjligheter men också för brutal och vanlig verklighet³. Den demenssjukas verklighet är ett blivande av grymt förfall, där personen vittrar bort. I andra stunder kan fruktbara möten genera blivanden som åter-skapar personen med demens som ett handlande subjekt här och nu. Mötet med vårdhund har den potentialen.

För stunden är mötet med hunden en befriande och stimulerande upplevelse för en människa med demens. Men sen då? Personal hämtar gruppdeltagarna och de går tillbaka till lugnet på respektive avdelning. Mötet med hunden faller kanske snabbt i glömska. Finns det då någon bestående vinst av umgänget med vårdhund som kan värderas som rehabilitering eller habilitering? Vårdhundsverksamhet där en hund och en hundförare arbetar tillsammans kräver lång och mödosam träning för att utveckla hundens lydighet och kommunikation med hundföraren. I samarbetet med en professionell, t.ex. en arbetsterapeut eller en sjuksköterska tar träningen form som sedan kan anpassas till varje individs behov. Effekterna kan vara subtila. Det kan gälla en arm som förnekas av en person med stroke och kanske bara används vid träningstillfället med vårdhunden och aldrig annars. Gömda förmågor kommer i dagen. Till personalens stora förvåning

³Haraway 2009.

kan träningen med vårdhund locka en person att visa motoriska färdigheter som de trodde var borta. Minneskapacitet på olika nivåer stimuleras. Samtal om träningen med avdelningspersonal framkallar glömda minnen från längesen eller hålls minnet kvar av gruppträningen från igår en liten stund till. Den långsamma processen av vardagliga förmågor som gradvis håller på att försvinna kan bromsas upp. Det blir kanske möjligt att minska medicinförskrivningen av lugnande för en orolig och utagerande person som får träffa en vårdhund i ett akut skede. Detta är kvardröjande nytta som har sin grund i en trivsamt, vänlig och underhållande stund med en fyrbent kamrat.

Haraway frågar sig om djur kan leka eller arbeta. Det är en retorisk fråga som leder vidare till att hon reflekterar över om arbete och lek möjliggörs när ömsesidighet mellan djur och människa tas på allvar som en vardaglig praktik⁴. Det är möjligt att Donna Haraway genast skulle inse vad som pågår i ett litet rum på Årstagården i Uppsala om hon kom på besök. Lek och arbete i en lyckosam förening är kärnan i vårdhundsverksamhet i vilken hunden tagits på allvar som en jämbördig partner. Kanske formulerar hon hur detta bäst kan förstås genom sin fråga: ”Tänk om ett användbart ord för detta är glädje?”⁵ Glädje över begriplighet, igenkänning och att duga en gång till.

Acknowledgement

Stort tack till Mia Boivie, hundförare, och Maud Brantlind, arbetsterapeut på Årstagården, Uppsala.

Referenser

- Haraway, D. 2009. *When species meet*. Minneapolis / London: University of Minnesota Press.
- Wolfe, C. 2003. In the Shadow of the Wittgenstein's Lion: Language, Ethics, and the Question of the Animal. I: Wolfe, C. (red.) *Zoontologies. The Question of the Animal*. s. 1-57. Minneapolis / London: University of Minnesota Press.

⁴Ibid.

⁵Ibid. s. 22.